

XOJAGON TASAVVUFİY TARIQATIDA “TAVBA” MAQOMI HAQIDA
Sharipova Oygul Tursunovna-Buxoro davlat universiteti “Islom tarixi va
manbashunosligi, falsafa” kafedrası dotsenti, falsafa fanlari doktori(DSc)
E-mail: oygulsharipova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Xojagon tasavvufiy tariqatining asoschisi Abduxoliq G‘ijduvoniyning tasavvufiy ta’limotidagi “tavba” va boshqa masalalarinig falsafiy tahlili o‘z aksini topgan. Xojagonlar tariqatiga oid fikrlar Abduxoliq G‘ijduvoniyning “Vasiyatnoma”, “Maqsad as-solikin”, “Odobī tariqat” kabi asarlarida bayon etilgani tahlil etilgan.

Tayanch so‘zlar: tasavvuf, tafakkur, tana, ruh, ilm, vijdon, zikr, ijtimoiy hayot, axloqiy yetuklik, qalb sog‘lomligi, tariqat.

ПОНЯТИЕ «ПОКАЯНИЕ» В УЧЕНИИ ХОДЖАГОНА.
Шарипова Ойгул Турсуновна-Бухарский государственный университет,
доцент кафедры «Исламская история и источниковедение, философия»,
доктор философских наук (DSc)
E-mail: oygulsharipova@gmail.com

Аннотация: В данной статье отражен философский анализ «покаяния» и других вопросов в суфийском учении основателя суфийской секты Ходжаган Абдухолика Гиждувани. Анализируется, что взгляды на Тарикат Ходжагонов выражены в произведениях Абдухолика Гиждувани, таких как «Васиятнома», «Максад ас-Соликин», «Одобі Тарикат».

Ключевые слова: Суфизм, созерцание, тело, дух, наука, совесть, память, общественная жизнь, нравственная зрелость, психическое здоровье, секта.

THE CONCEPT OF “REPENTANCE” IN THE TEACHINGS OF
KHOJAGON.
Sharipova Oygul Tursunovna-Bukhara State University, Associate Professor
of the Department of “Islamic History and Source Study, Philosophy”, Doctor
of Philosophy (DSc)
E-mail: oygulsharipova@gmail.com

Annotation: This article reflects a philosophical analysis of “repentance” and other issues in the Sufi teachings of the founder of the Khojagan Sufi sect, Abduholik Gijduvani. It is analyzed that the ideas of the Khojagon tariqa are expressed in the works of Abduholik Gijduvani, such as “Vasiyatnoma”, “Maqsad al-solikin”, “Odobī tariqa”.

Key words: Sufism, contemplation, body, spirit, science, conscience, remembrance, social life, moral maturity, mental health, sect.

Kirish

Tasavvuf-bu insonning ruhiyati va ma’naviy olamidagi jarayon bo‘lib, insonni ruhiy va ahloqiy kamolotga yetkazuvchi bir ilmdir. Tasavvufning mavzusi-haqqa yetishish uchun nafsni tiyib, axloqni go‘zallashtirish bo‘lib, uning mavzusini inson ruhi, xulqi va ruhoniyl tuzilishi tashkil qiladi.

Yaqin va O‘rta Sharqda IX asr boshlariga kelib, tasavvufning nazariy va amaliy asoslari ishlab chiqildi. Bu davrda so‘fiylarning amaliy-ruhiy mashqlar orqali o‘z-o‘zini tarbiyalash va chiniqtirish tadbir usullari shakllandi. Shariat, tariqat, ma’rifat, haqiqat degan tushunchalar yuzaga kelib, tasavvufning ushbu to‘rt qismga oid qarashlar majmui tuzildi. Tasavvuf alohida mazhabiy ilm va amal sifatida qaror topdi.

“Tariqat” arabcha so‘z bo‘lib, “usul”, “yo‘l”, “maslak”, “so‘fiylik yo‘li” ma’nolarini anglatadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Tariqat ahli-so‘fiylardir. Shayx Voiz Koshifiyning “Futuvvatnomai sultoniyl” asarida tariqatning ma’nosi “rost, to‘g‘ri yo‘l”dir. Tariqat ahli, ya’ni so‘fiylar esa uch narsada: dam, qadam, karamda o‘zgalarga ibrat bo‘lishlari lozim. Ya’ni keraksiz-o‘rinsiz gaplardan tiyilmoq-dam, behuda ishlarga qadam qo‘ymaslik-qadam, zaruriyl paytda yordam berish-qaram hisoblanadi [1].

Tariqatning asl mohiyati ibodat va poklik bo‘lganligi uchun mazkur mazhab dinu islomga zid emas. Tariqat bashariyl vujudan qutilib, ruhiyl kamolotga muyassar bo‘lish orzusi, ya’ni insoniylk, ilohiylk haqiqatini topishdan iboratdir.

Shu ma'noda, Abduxoliq G'ijduvoni asos solgan xojagon tariqatining ham asosini muqaddas islomiy manbalar tashkil etgan bo'lib, o'ziga xos ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga asoslangan ta'limotdir.

Xojagonlar tariqatiga oid fikrlar Abduxoliq G'ijduvoniyni "Vasiyatnoma", "Maqsad as-solikin", "Odob tariqat" kabi asarlarida bayon etilgan.

"Maslak al-orifin" va "Hoja Abduxoliq G'ijduvoni o'g'itlari" asarlarining o'xshashlik va farqli tomonlari bor. O'xshashlik tomoni shundaki, ikkala kitob ham tariqat maqomatlarini tushuntirishga bag'ishlangandir. Ayrim boblardagi fikrlar bir xil. Farqi shundaki, "Maslak al-orifin" asarida boblar soni 23 tani tashkil qilib, maqomlar, ya'ni solikning ruhiy-ma'naviy kamolot bosqichlari kengroq berilgan, "Xoja Abduxoliq G'ijduvoni o'g'itlari" kitobida esa boblar soni 13 ta bo'lib, maqomlar qisqaroq yoritilgan [2].

Bu asarlar Abduxoliq G'ijduvoniyni tasavvuf borasidagi fikrlarini o'rganishda, Xojagon-naqshbandiya tariqati asoslarini tadqiq qilishda katta ahamiyatga ega.

"Tariqat"ning ma'nosi ilohiy ma'rifatni egallashga bel bog'lagan kishining ruhiy-ahloqiy kamolot yo'li ekan, uni tasavvufning amaliy qismi deb ta'riflaydilar. Chunki pir - muridning qoidalari, odobiga rioya etish, solik bajarishi kerak bo'lgan yo'l-yo'riqlar va boshqa usullar shuning ichiga kiradi.

Tasavvuf tariqati borasida ham Xojai Jahon Abduxoliq G'ijduvoni o'z mustaqil fikru aqidalariga ega hakim edi. Xojai Jahon solikning ruhiy ma'naviy bosqichlarini quyidagilardan iborat qilib qo'ygan: 1.Tavba 2.Iroda 3. Muridning shayxga ehtiyoji 4.Zikr 5.Halollik 6.Haj martabasi 7.Darveshlik odobi 8.Zuhd 9.Allohn tanish 10.Nafs sifatleri 11.Qalbning salomatligi 12.Sabr va rizo 13.Muroqaba va musohaba 14. Muhabbat va sidq 15.Taslim va tavfiviz 16.Shukr va tavakkul 17. Alloh Taollohning ma'rifati 18. Ixlos va riyo 19. Ilohiy axloq 20. Mushohida va muoina 21. Xirqa ma'nosi 22. Kechki ibodat 23. Yo'l masalasi [3].

Tariqatning birinchi maqomi, ya'ni manzili, "bekati" tavba hisoblanadi. Abduxoliq G'ijduvoni "Tavba va uning shartlari bayoni xususida" nomli asarda:

“Bilgilki, yo‘lning ibtidosi (boshi) tavbadir. Tavbaning ma‘nosi-qaytish, ya‘ni kamolotga, oliy ahloqiy sifatlarga, Tangrining rizoligiga qarshi bo‘lgan barcha so‘z va ishlardan qaytishdir”, deb ta‘kidlaydi. Tavbani “bobul abvob” - “eshiklarning eshigi” ham deydi, chunki tariqatga qadam qo‘ygan odamning niyati va mohiyati avvalo shu tavbasida ayonlashadi. Abduxoliq G‘ijduvoniylar Qur‘oni Karimdagi Tangrining shunday kalomini keltiradi: “Ey inson, Allohga iymon keltirgin! Unga tomon qaytgin va nasuh tavbasiga erishgin”. Payg‘ambar aytadilarki: “Kim tavba qilsa sidq va ixlos bilan qilsin. Shunda Alloh uning gunohlarini kechirgay. Tangrining ham shunday so‘zlari borki: “kim agar tavbani sidq bilan qilsa, va solih amallar bajarsa, gunohlari mag‘firat bo‘lgay”. Rasul yana aytadilarki: “Tavba mo‘minning pushaymon bo‘lishi va u xavfdan vujudga keladi”. Demak, yuqorida aytganimizdek, sidq-sidqidildan xolisona muhabbat bilan tavba qilishdir. Tavba xolisona, sidq bilan qilinsa, solih, ya‘ni yaxshi amallar qilinsa, uning gunohlari mag‘firat bo‘ladi, ya‘ni kechiriladi, deyiladi. Mo‘minning dildan pushaymon bo‘lishi bu xavfdan, qo‘rquvdan vujudga keladi. Qo‘rquv tavbasi, gunohga iqror bo‘lish-oddiy odamlarga xos. “Hayot vaqtida Yaratgandan qo‘rqib yashagan kishida oxiratda azob bo‘lmaydi”. Chunki bunday odam doimo andishali bo‘ladi. Hamma ishning oqibatini o‘ylab, fikr bilan qiladi. Tavba qilib, kechirim so‘rab, yomon amallarni tark etadi. Demakki, birovlariga zarar keltirmaydi. Shu o‘rinda Abduxoliq G‘ijduvoniylarning “Tavbai nasuhning nechta belgisi bor?” degan savolga bergan javoblari keltirilgan. Abduxoliq G‘ijduvoniylar buyuradilarki, ya‘ni javob beradilarki: “Tavbai nasuhning uchta belgisi bor: birinchisi shuki, nimaiki Tangrining rizoligiga xilof bo‘lsa, darhol undan qaytishdir. Ikkinchisi shuki, g‘aflat bilan, befarmonlik bilan o‘tgan va behuda ketgan vaqtlariga doimo pushaymon bo‘lishdir. (An-nadomu alo mo mazo). Uchinchisi shuki, gunoh qilmaslikka azm va jizm qilishdir (Al azmu an lo a‘uda ilayhi abado)”. Xojai Jahon aytadiki, “Mo‘min banda gunohlaridan tavba qilganidan keyin, shart shuki hech qachon undan shu qilgan gunohlarining pushaymonligi ketmasin, u qaytib gunoh qilmasin”. Bu holatni ona ko‘krigidan chiqqan sutga o‘xshatadi: “Ko‘krakdan chiqqan sut qaytib unga qayta olmasligini, ya‘ni kira olmasligi, kirish imkonini

topa olmaganligi kabi tark etilgan yomon amallar tavba qilingan gunohlarga qayta olmasin". Abduxoliq G'ijduvoni "Tavbaning haqqi nima?" degan savolga: "Tavbaning haqqi budirkim, tavbadan keyin, tavbada sobit bo'lsin, chunki tavbadan keyin yana gunohlarga yuzlansa, bu tavba, haqiqiy nasuh tavbasi bo'lmagay" deb javob beradi [4].

Natijalar. Demak, gunohlarini, noto'g'ri ishlarini tushungan kishi uni qaytib qilmaslik ahida mustahkam turishi, agar hayoti davomida takrorlasa, bu haqiqiy tavba bo'lmaydi, deyiladi. Biz kundalik turmushimizda bilib-bilmasdan xatoliklarga yo'l qo'yamiz. Ozgina noto'g'ri ish qilganda, biror katta gunoh qilmayapmizku, deb o'zimizni tinchitamiz. Mo'tabar shayx Xojai Jahon "Gunohning katta kichigi bo'lmaydi, u har qanday insonga zarar keltiradi, gunohni umuman qilmaslik kerak. Doimo istig'for aytish bilan (ya'ni kechirim so'rash bilan) o'zingni gunohning g'uborlaridan tozalagaysan" deb ta'kidlaydi. Ulug' orifdan: 1. Tavbaning nafasi nima? 2. Asli nima? 3. Far'i nima 4. Tavbada mustahab nima?"-deb so'raganlarida: 1-tavbaning nafasi qilingan gunohlardan pushaymonlik va yana pushaymonlikdir, 2-tavbaning asli-ma'rifatning nuridir. Gunohlar natijasida ma'rifatning nuri hijobga kiradi, gunohlardan pushaymon bo'lib uning olovida o'zini kuydirsa, (ya'ni tushunsa, sidqi dildan pushaymon bo'lsa) u poklanadi. Natijada ma'rifatning nuri hijobdan chiqadi. Xojai Jahon aytadiki: "Ey mo'min, banda bilginki, gunohlar zahri qotildir. Kishi sezadiki, bu zahri qotildan juda ko'p iste'mol qilib kishi o'limga yaqinlashgan ekan. Tavba qilib gunohsiz yashay boshlagan paytda, gunohlar zulmatidan pok bo'ladi. Bu nurning yorug'ligi uning botinini nurga to'ldiradi va bu nurning yorug'ligi bilan qalbida muhabbat paydo bo'ladi. Bu Allohga qarshi bo'lgan muxolifatdan saqlaydi. Shunga botinidan dunyoga bo'lgan do'stligi ketadi va u nafsiga xilof turadigan bo'ladi va uning qalbida halovat paydo bo'ladi. 3. Tavbaning far'i: ahvolning o'zgarishi, har bir a'zoning gunohdan tozalanishi. 4. Tavbada mustahab shudirki, agar mo'min banda yoshligida tavba qilsa, uni Alloh yaxshi ko'radi va ko'p savob beradi" [5].

Muhokama. Insonlar borki, hayotda doimo, yoki qandaydir bir lahzada, o'zining yashash tarzi Allohning talablariga muvofiq emasligini, ya'ni insoniy emasligini tushunadi. Bundan pushaymon bo'ladi, xafa bo'ladi. Iztirob chekib, vijdoni qiynaladi. Shuning noto'g'riligini tushunish, amallaridan pushaymon bo'lish insoniy ahloqiy sifatdir. Chunki o'zi hayot tarzining noto'g'riligini tushunmaydigan, yoki tushunishni hohlamaydigan insonlar ham oz emas. Noto'g'ri qadamini vaqtida tushunib, pushaymon bo'lish insonni to'g'ri hayotga boshlaydi. Shuning uchun mo'tabar shayx gunohlardan pushaymon bo'lishini tavbaning nafasi deydi. Chunki gunohlar ma'rifatni bulut kabi to'sadi. Ma'rifat hijobga kiradi. Pushaymonlik poklanishga olib kelib, har qanday hijoblarni ko'tarib, ma'rifatni yuzaga chiqaradi. Chunki gunohlar insonni o'ldiradigan zahri qotildir. Xo'jai Jahon shuning uchun o'z turmush tarzini sarhisob qilmaydiganlarni "bu zahardan ko'p iste'mol qilib, o'limga yaqinlashgan ekan" deydi. Zulmat-qorong'ulikni gunohlar keltirib chiqaradi. Afsuski, kundalik hayotimizda ko'p yomon gunohlarni ma'rifatli kishilar sodir etganligining ham guvohi bo'lamiz. Gunohsiz yashagan paytida esa kuni oydinlashadi, poklanadi, botini nurga to'ladi, ya'ni qalbi soflanadi. "Qalbida muhabbat paydo bo'ladi", yomon ishlardan saqlanadigan bo'ladi. "Nafsig a xilof turadi", iymon dushmaniga qarshi turadi. Chunki nafs xudbinlikni, "o'zim bo'lay" degan dunyoqarashni tug'diradi. Xudbin inson o'zining manfaati uchun har qanday yomonliklardan qaytmaydi. Jamiyatga katta zarar keltiradi. O'zgalar uchun foyda keltirmaydi. Nafs domiga tushgandan keyin, kishi hech narsadan tap tortmaydi, nomaqbul ishlardan xazar etmaydi, boshqalar hisobiga bo'lsa ham "yaxshi" yashashni o'ylaydi. Oqibatda u zolim, berahm, riyokor bo'lib qoladi. Shu holatlarga xilof tursa, uning qalbida halovat, ya'ni huzurlanish, taskin paydo bo'ladi [6].

"Far'i" degan so'zning ma'nosi: "Ahvolning o'zgarishi", gunohsiz bo'lgan inson daraxt bo'lsa, uning gunohsiz bo'lishi, shohalarning, ya'ni har bir tana a'zosining gunohdan tozalanishi kabidir. Gunohsiz kishining o'zi bo'lmaydi. Bu murakkab hayotda inson bilib-mi, bilmay-mi baribir xato qilib qo'yadi. Shuning

uchun “Faqat beayb Parvardigor” deb bejiz aytmaydilar. Lekin doimo inson gunoh qilib qolishdan ehtiyot bo‘lishi lozim.

Tasavvufda bu tariqatning vara’ maqomi hisoblanadi: “vara” so‘zining ma’nosi parhez, taqvo bo‘lib, bo‘lgan ishlardan, ma’naviy zarar keltiradigan shubhalardan saqlanish demakdir [7]. Vara’ning uch ko‘rinishini qayd etadilar. Til vara’i-ya’ni tilni bema’ni so‘zlar uchun ishlatmaslik, g‘iybat-to‘hmatga berilmaslik; ko‘z vara’i - shubhali narsalarga qarashdan saqlanish; qalb vara’i - ya’ni past himmatni tark etish va noxush ishlarni qilmaslik, bu bir so‘z bilan aytganda til, ko‘z, quloq va oyoqqa band solish demakdir. Gunohsiz bo‘lish uchun gunohning sababi bo‘ladigan, yomon kishilar bilan bog‘lanmaslik, o‘tirib-turmaslikka da’vat etiladi. “Chunki bunday kishilar seni bulg‘aydi”, “Quyoshdek buyuk nurli bo‘lsang ham”, “bunday bulutdek qora niyatli kishilar nurlaringni to‘sib qo‘yadi”, ya’ni hamma sifatlaringni yo‘qqa chiqaradi, deb ta’kidlanadi. Shuning uchun yoshligidanoq gunohlarini tushunib yetsa, ko‘p savoblar oladi [8]. Chunki yoshligidanoq yaxshi amallarni buzib, gunoh ishlar qilgan insonning qalbi g‘uborga to‘lib ketaveradi. Uning haqiqatni ko‘rish quvvatini gunohlar yopib qo‘yadi. Buni mo‘tabar Xojai Jahon quyidagicha tasvirlaydi: Abduxoliq G‘ijdivoniydan “Tavbaning haqiqati nima?” deb so‘raganlarida: “Avvali uldirki, Tangri farmoniga xilof ish qilgan bo‘lsa, pushaymon bo‘lish va Xudovanddan qo‘rqib, ko‘zi giryon bo‘lishdir”. 2.Xudoning xavfini andisha qilib, hamma vaqt qalbida qo‘rqib yuradi. 3. Uning azobi yodga kelib, qalbida qo‘rquv bo‘ladi.

Demak, Xo‘jai Jahon tavbaning birinchi haqiqati sifatida keltirilayotgan shart: avvalo noto‘g‘ri ishlardan pushaymon bo‘lish va xudoning azimati, qahri va hamiyatidan, ya’ni irodasidan qo‘rqib ko‘zi giryon bo‘lishdir, deydi. Tangrining qahridan ham qo‘rquv, ham rahmatidan umidvor bo‘l, deydi. Bu borada hazrat Xojai Jahonning quyidagi ruboiysi mavjuddir:

Az qahri Xudo xaloskori pesh or,

Az rahmati o‘ umidvori pesh or,

Payvasta miyoni xavf mebosh va rijo,

Zinhar du tariqi haq guzori pesh or.

Mazmuni:

Doimo Xudoning qahridan qo‘rq,

Va uning rahmatidan umidvor bo‘l,

Doimo xavf va rijoning o‘rtasida bo‘lgil [9].

Shu ikki yo‘l orqali haqqa yaqinlashish imkoniga ega bo‘lasan.

“Xavf”-qalbning ishonchdan, iymondan chiqishi, ikkilanish tahlikasining ko‘ngilga qo‘rquv solishidir. Solik azobdan emas, balki makrdan, nafs makridan qo‘rqadi [10].

Odam jismi-jasadi qanday o‘zaro payvand, yaxlit tizim bo‘lsa, koinot ham bir-biriga shunday bog‘liq bir tizimdir. Yig‘lash natijasida odam organizmidagi yomon quvvatlar chiqarib tashlanadi. Bu yomon quvvatlar odam tanida ortiqcha jism va ruh o‘rtasidagi kurash natijasida vujudga kelgan bo‘ladi. Bu moddiylikka, ya’ni ko‘z yoshiga aylantirilib, chiqarib yuboriladi. “Ko‘zing giryon bo‘lsin” degan iboraning mazmuni shudir. Chunki Abduxoliq G‘ijduvoni: “Tavba qiluvchining jismi tarson va larzon bo‘ladi, ko‘zi giryon bo‘lib, uning xil’ati (ya’ni kiyimi) Rahmoning yuzi bo‘ladi”, deydi. Solik jismining doimo qo‘rquvda bo‘lishi, tili va dili, dili va amallari bir xil bo‘lishi, shayton makridan ehtiyot bo‘lishni ta’kidlaydi.

Xulosa. Demak, ko‘z yig‘lab, tozalanib, soflanib unga Xudo nur va asl ko‘rish quvvatini beradi. Yig‘lash natijasida gunohlardan tozalangan ko‘z hamma narsani ko‘radigan bo‘ladi. Tavbai haqiqiyning ikkinchi hosilasi-qo‘rquvda bo‘lgan qalbning xil’ati butun olam Xudovandiga imonda sobitlik-mustahkamlikdir. Ya’ni Xudodan qo‘rqadigan yurakning imoni mustahkam bo‘ladi. Imon - til va dilning birligi, yurakda hech qanday qarama-qarshilikning bo‘lmasligi, binobarin yurakning sog‘lom bo‘lishidir. Tavbai haqiqiyning uchinchi haqiqati: “Tarson va larzon, ya’ni titroqda bo‘lgan jismning xil’ati-Tangridan rahmat va g‘ufrondir” - deyiladi, ya’ni bunday jism rahmat nurlari orqali to‘la poklanadi. Bu poklanish juda yuksak va abadiydir. Chunki bu tanada butun tabiat bilan uyg‘unlik bo‘ladi. “Demak, shular amalga oshganda, (ko‘z, qalb, jism) poklanganda kishining ishlari yaxshi, ya’ni solih bo‘ladi. “Barcha ibodatlarning

boshi tavbadir. Shundan keyin barcha ibodatlarining sifati amalga oshadi va bashorat bo'ladi" deydi Xo'ja Abduxoliq G'ijduvoniyl.

Hozirgi global jamiyatda yoshlar tarbiyasi har doimdagidek muhim hisoblanadi. Bo'lajak avlodni yetuk, keng tafakkurli qilib tarbiyalashda ulug' mutafakkirlarimiz, ayniqsa insonshunoslik fani hisoblangan tasavvuf ta'limotining o'rni o'ziga xosdir.

Shu ma'noda Abduxoliq G'ijduvoniyl asos solgan xojagon-naqshbandiyl tariqatining axloqiy ta'limoti benihoya ahamiyatidir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Баҳодиров Р.М. Илмлар фазилати. Т.: Қатортол-Камолот, 1997. 45 бет.
2. Абдулхолиқ Ғиждувоний. Маслак ал орифин.-Б. 12 а.
3. Абдулхолиқ Ғиждувоний. Маслак ал орифин.-Б. 13 а.
4. Абдулхолиқ Ғиждувоний. Маслак ал орифин.-Б. 15 а.
5. Абдухолиқ Ғиждувоний. Васиятнома. - В. 186 а, б.
6. Абдухолиқ Ғиждувоний. Маслак ал - орифин. -В. 17 а.
7. Бекмуродов М. Фаросат илми.Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбба ижодий уйи, 2022. 191 б.
8. Shodiyev, J. J. (2023). THE ROLE OF SCIENTIFIC THINKING AND MENTAL DEVELOPMENT IN IMPROVING HUMAN DEVELOPMENT AND VALUE. Innovative Development in Educational Activities, 2(9), 251-261.
9. Shodiyev, J. J. (2023). THE ROLE OF SCIENTIFIC THINKING AND MENTAL DEVELOPMENT IN IMPROVING HUMAN DEVELOPMENT AND VALUE. Innovative Development in Educational Activities, 2(9), 251-261.
10. Наврўзова Г.Н. Хожа Баҳроуддин Нақшбанд ҳаёти ва маънавий мероси. Т.: "Фан". 2021. 244 б.